

Kielenhuoltomme tehtävistä

Terho Itkonen

I.

Kun Nykysuomen sanakirjan II osa ilmestyi keväällä 1953, ei siihen vielä sisältynyt hakusanaa *kielenhuolto*. Tämä uudissana, jonka malleina ovat olleet ruotsin *språkvård* ja saksan *Sprachpflege*, teki meille noihin aikoihin vasta tuloaan. Parissa vuosikymmenessä sen jälkeen sana on juurtunut yleiseen käyttöön, ja samalla on ruvennut jäämään taka-alalle tietoisesta kielenohjailusta varhemmin käytetty nimitys *oikeakielisyy*s, jonka senkin juuret ovat ruotsissa ja saksassa (*språkriktighet*, *Sprachrichtigkeit*).

»Kielenhuolto«-nimityksen yleistyminen sattuu aikaan, jolloin tietoisien kielenohjailun asema yhteiskunnan palveluksessa on alkanut yhä selvemmin vaikiintua. Häviämässä alkaa olla ainakin se kehitysoptimismia huokuva näkemys, että kieli on omavarainen luonnollinen organismi, joka ei hoitoa kaipaa. Huonosti tuo näkemys sopiikin aikakauteen, jona kaikki tunnustavat, että jopa luonto on suojelun tarpeessa. Suomen Akatemian yhteyteen perustettiin »suomen kielen huoltoa varten« kielitoimisto ja sen neuvoa-antava asiantuntijaelin kielilautakunta v. 1949; niiden työtä on akatemian rakennemuutoksen jälkeen vuodesta 1970 jatkanut valtion humanistisen toimikunnan alainen Nykysuomen laitos kielitoimistoineen ja -lautakuntineen. Samantapaiseen järjestelyyn on päädytty mm. kaikissa Skandinavian maissa. Ruotsiin oli saatu eri laitosten ja järjestöjen perustama, valtion tukema Nämnden för svensk språkvård jo v. 1944, ja sen yhteyteen perustettiin sittemmin meidän kielitoimistoamme vastaava Institutet för svensk språkvård. Norja, Tanska ja viimeisenä v. 1964 Islanti seurasivat kannoilla. Näin on kielenhuoltotyö, aiemmin vain yksityisen harrastuksen varassa ollut ala, saanut sekä meillä että muualla entistä julkisempaa, »laitostuneempaa« leimaa. Alan kehittymiselle tästä on ollut suurta hyötyä, vaikka samalla on ehkä kärsitty hienoista tappiokin: tuntuu toisinaan siltä kuin perinteellinen omaehtoinen kielenhuoltokysymysten harrastus olisi ruvennut hiukan laantumaan jopa niiden joukossa, joilla tuohon harrastukseen olisi koulutuksensa puolesta parhaat edellytykset. Toivottavasti tämä suuntaus ei jatku. Kielenhuollon väljillä työmailla tarvitaan ammattilaisten lisäksi jatkuvasti myös innokasta ja asiansa tuntevaa tal-kooväkeä.

Samalla kun kielenhuollon julkinen asema on vakiintunut, ovat sen työala ja tavoitteet hiljakseen muuttuneet. Kumouksesta ei ole kysymys; on voitu rakentaa sille pohjalle, jonka vuosisadan alkukymmenien oikeakielisyyshet olivat luoneet. Entisistä tehtävistä on osa kuitenkin jäänyt syrjään mikä jo loppuun vietyä, mikä taas tärkeydeltään toissijaiseksi havaittuna, ja samalla on eteen noussut monia uusia tehtäviä. Itse »oikeakielisyyss»-nimi harhautti kukoistusaikanaan yleisöä helposti siihen luuloon, että tietoisessa kielenohjailussa on aina kysymys valinnasta kahden jyrkästi vastakkaisen vaihtoehdon, »oikean» ja »väärän», välillä. Käytännön ohjaustyö ei kuitenkaan ollut noin yksioikoista. Ne suositukset ja ehdotukset, joita esim. Virittäjän oikeakielisyyssosastossa esitettiin vuosikymmenien mittaan, osoittavat päinvastoin, että tuolloiset oikeakielisyyshet useimmiten osasivat arvioida aika realistisesti ohjeidensa kantovoiman ja samalla niiden suhteellisuuden. Nykyinen kielenhuolto on oikeastaan vain jatkanut jo varhain hahmottumassa ollutta linjaa, kun ohjaustyössä on yhä enemmän luovuttu lajittelemasta ilmauksia pelkästään »oikeisiin» ja »vääräin» ja samalla otettu niiden käyttökelpoisuus tarkasteltavaksi entistä vaihtelevammista näkökulmista.

2.

Kielenkäytön alkeisnormeihin kuuluvat tietysti oikeinkirjoitussäännöt, se välttämätön varustus, jonka kaikkalainen kirjallinen ilmaisu tarvitsee tuekseen. Meidän päiviemme kielenhuolto on siinä onnellisessa asemassa, ettei sen tarvitse paljon kiinnittää huomiota tähän alaan. Suomen oikeinkirjoitushan on varsin vakiintunutta, ja mikä parasta, sen pääsäännöt ovat niin yksinkertaiset, että niiden opettaminen kouluissakin vie monta vertaa vähemmän aikaa kuin useissa suurissa kulttuurikielissä. Tämä on osaksi suomen yksinkertaisen fonologisen järjestelmän ansiota. Helposti kuitenkin unohtuu, että selkeästä äännejärjestelmästä olisi voitu johtua sekavaan ortografiaan ja jatkuviin oikeinkirjoituskiiroihin, elleivät kehityksen suuntaa varsinkin 1700- ja 1800-luvulla olisi päässeet ohjaamaan eräiden hyvävaistoisten normittajien kannanotot. Nykypolven velka esim. Antti Lizeliukselle, Jaakko Juteinille, Kustaa Renvallille ja Reinhold von Beckerille ei ole aivan vähäinen: suurimmalta osalta heidän ansiotaan on, että vähitellen päästiin melkein yksiyksiiseen ääntämyksen ja kirjoituksen vastaavuuteen.

Jälkipolven, jota on jouduttu tekemään näihin asti, on ollut tuohon päätulokseen verrattuna vaatimatonta. Senkään arvoa ei silti pidä väheksyä: lukemattomien kielenkäyttäjien aika ja vaiva säästyy esim. nyt 1970-luvulla, kun ei enää kerta kerralta tarvitse miettiä, kirjoittaako *ensimäinen* vai *ensimmäinen*, *vartia* vai *vartija*, *kawan* vai *kauan*, *ennenkuin* vai *ennen kuin*. »Oikeat», ts. harkinnan jälkeen etusijaan asetetut kirjoitusasut ovat tällaisissa tapauksissa muut-

tuneet tai muuttumassa kirjoittajien automatismeiksi. Toivottavasti vastaanlainen vakiintuminen jatkuu niissä melko vähäisissä tapausryhmissä, joissa kirjoitustapa yhä horjuu (esim. *Tyynimeri* pro »Tyyni meri», *ruoat* pro »ruuat»). Tuo *ruoat*-tapaus on muuten valaiseva esimerkki siitä, että kaksi sinään hyväksyttävää periaatetta — pyrkimys ääntämyksenmukaiseen kirjoitukseen ja pyrkimys yhtenäiseen kirjoitustapaan saman morfeemin eri muodoissa — voivat toisinaan joutua ristiriitaan. Voitaisiin ehkä NS:n tapaan tinkiä tässä kohden tiukasta ääntämyksenmukaisuudesta, aivan niin kuin eräissä muissakin tapauksissa on jouduttu tinkimään (*reiät* pro »reijät», *tiedänpä* pro »tiedämpä»).

Ohi alkaa vähitellen olla keskustelu vierasperäisten sanojenkin oikeinkirjoituksesta, varsinkin sen pahimmasta pulmasta eli vokaalinlaajuuksien merkinnästä. Toisin kuin vielä neljännesvuosisata sitten alkavat kirjoitustavat *symboli* pro »symboli», *invalidi* pro »invalidi», *hygieeninen* pro »hygieninen», *inflaatio* pro »inflatio» olla jo voitolla, ja ääntämyskin on vähin erin ruvennut mukautumaan tämäntyyppisiin kirjoitusasuihin. Varsinaisia horjunnan lähteitä ovat enää melko harvat poikkeukset, silmäänpistävimpinä ehkä »sosialidemokraatti» pro *sosiaalidemokraatti*, »kemikali» pro *kemikaali*, »intimi» pro *intimi*, joilla on pönkinään eräät horjuvan oikeinkirjoituksen ajalta periytyneet järjestöjen ja laitosten nimet (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Suomen Kemikalikauppiasliitto, Intimiteatteri). Noiden erisnimien kirjoitustavalla tuskin on yleisön silmissä sellaista arvokasta iän patinaa kuin esim. ruotsalaisella lehdennimellä *Hufvudstadsbladet*, jonka *fv*:n viehäytys on siinä, että jokainen *t i e t ä* sen vanhanaikaiseksi ja *huvud*-sanan tavallisesta kirjoitusasusta poikkeavaksi. Siksi tuntuisi suotavalta, että näistä vähistäkin sekavuuden aiheista hiljakseen päästäisiin eroon. Samoin on eräissä vastaanlainisissa tapauksissa jo aiemmin päästy (*sosiaaliministeriö* »sosialiministeriön» tilalle jo kolmikymmenluvulla, taannoin myös *Sotainvalidien Veljesliitto* ja Helsingin *Esplanadit* »Sotainvalidien Veljesliiton» ja »Esplanaadikatujen» tilalle).

Näinkään hyviin tuloksiin olisi tuskin ennätetty, ellei käytäntöä vakiinnuttamassa kaksikymmenluvulta lähtien olisi ollut ensin M. Airilan ja Knut Cannelinin, sitten Airilan yksinään julkaisema ohjeluetelo »Vierasperäiset sanat». Pian ilmestyy Nykysuomen laitoksessa laadittu, suuresti lisätty ja ajanmukaisesti tästä tästä standarditeoksesta. Sen yksityiskohtiin sisältyy aiemmasta poikkeavaakin: milloin jo vakiintumaan päässeiden kirjoitustapojen myötäilyä, milloin tarkoituksenmukaiseksi katsottujen uusien ehdottelua. Ehkä merkittävintä kannanotto on se, että *š*-kirjaimen käyttöä on melkoisesti supistettu tavallisen *s*:n hyväksi (*sekki* = *šekki*, *sampoo*, *klisee*, *tussi*, *pastissi*, *borssi* 'borštškeitto', *hasis* jne.). Tämä tietää myönnytystä yleistymässä olevalle ääntämykselle ja aukoo ehkä latua *s*:n jatkuvallekin etenemiselle. Monet seikat tuntuvat tällaista kehitystä puoltavan: siten päästäisiin vähitellen eroon kielenkäyttäjää kylläs-

tyttävästä *š*:llisten, *sh*:llisten ja *s*:llisten kirjoitustapojen vaihtelusta ja päädyttäisiin samalla ratkaisuun, joka tekisi oikeutta suomen äännejärjestelmälle. *š* on siinä perin irrallinen istukas — sen esiintymistaaajuus on paljon vähäisempi kuin muiden herraskonsonanttien *b*:n, *d*:n, *g*:n ja *f*:n, ja sen ja tavallisen *s*:n väliin jää niin kapea fonologinen varokaista, että tuntuu tarpeettomalta ponnistelulta pitää sitä lainkaan voimassa. Suomelle voisi mallia tarjota vaikka uuskreikka, jossa muiden kielten *š* reippaasti korvataan tavallisella *s*:llä, vaikka muista kielistä omaksutut *b*, *d* ja *g* säilyttävät ääntämyksensä.

Niin pulmaton kuin kirjainten ja äänteiden vastaavuus oikeinkirjoitukseemme onkin, jää tapauksia, joihin tuo vastaavuus ei ulotu. Niitä ovat mm. numeroilmaukset. Niiden pulmat voivat tuntua yksitellen vähäisiltä, mutta kaikkiaan niissä ilmenevät horjuvuudet tuottavat melkoisesti vastusta kirjoittajille ja usein myös lukijoille. Mainitsen jonkin tapauksen. Desimaalilukujen ja kolminumeroista isompien kokonaislukujen kirjoitusasu häilyy: saksalais-pohjoismaisen (Suomessa sekä Standardisoimisliiton että Kielitoimiston suosittaman) kymmenyspilkun ohella käytetään anglosaksiseen tapaan pistettä, ja esim. kokonaislukua *11 500* näkee merkittävän paitsi näin myös pisteellisenä (»11.500«), yhteen kirjoitettuna (»11500«), jopa pilkullisena (»11,500«). Säästettäisiin paljon aikaa ja harmia mm. puhtaaksikirjoitus- ja kirjapainotöissä, jos näissä kohdin voitaisiin päästä yhdenmukaiseen merkintään. Helpotus olisi samoin se, että päivämäärän kirjoitustapojen vaihtelu voitaisiin rajoittaa minimiin (27. toukokuuta 1972, taulukoissa yms. yhteyksissä 27. 5. 1972, 27. 5. 72). Ikävä kyllä markkinoita on ruvennut valtaamaan ennestään kilpasilla olleiden tyyppien lisäksi kansainvälisen standardoimisjärjestön suositus »1972-05-27«. On tietysti mahdollista, että tämä merkintä aikaa myöten tunkeutuu Euroopan suurkieliin. Mutta ennen kuin varmasti nähdään niin tapahtuvan, tuntuisi luonnolliselta, ettei tässä asiassa ainakaan kansainvälisyyden vuoksi kiiruhdettaisi liikoja. — Kielen rakenteesta johtuu suomessa sellainen hankaluuden aihe kuin sijapäätteen merkintä numeron yhteydessä. Kielioppien säännöt tästä asiasta ovat selvät; niiden tärkeyttä olisi muistettava opetuksessakin korostaa, niin että kielenkäytöstä karsiutuisivat sellaiset lukijaa hätkähdyttävät kömmähdykset kuin vaikkapa »Katsojien määrä nousee 1000« tai »1000:teen«.

Samantapaisia vaikeuksia kuin numeroilmaukset tuottavat myös lyhenteet. Meillä ei käy esim. sellainen ruotsin mukainen sääntö, että mitannimen lyhenteestä jätetään mekaanisesti sijapäätte pois. Ruotsissa ainoa kyseeseen tuleva päätte on genetiivin *-s* (*50 m höjd*); meillä on toistakymmentä sijapäätettä, ja useimmiten niiden ilmipano on jo ymmärtämisen takia välttämätöntä. Kyseenalaista on, voitetaanko mitään edes sellaisella tekniikan kielessä sovelletulla poikkeussäännöllä, että ruotsin mallin mukaan jätetään genetiivin päätte pois tyyppissä »50 m korkeus«. — Kun lyhyiden makuun on päästy, on lähellä

kyllä houkutus ottaa lyhenteistä irti niin paljon kuin suinkin. Tällä linjalla on viime vuosikymmeninä saatu aikaan onnistuneitakin parannuksia, mm. se Knut Cannelinin 1916 esittämä käytäntö, että raskaat välipisteet tyypissä »m.m.», »y.m.s.», »t.s.», »p.o.» ovat jääneet pois. Muutos tosin vei melkoisen ajan ja aiheutti siirtymäkautena suurta kirjavuutta. Sotilaskielessä on 1950-luvulta lähtien menty vielä pitemmälle ja jätetty pois myös loppupisteet (*yms, ts, kapt* 'kapteeni'). Saman uudistuksen oireilua näkee nykyään eri tavoilla; sitä ovat tukemassa ruotsiin osittain omaksuttu samanlainen käytäntö ja monet pisteettöminä tavalliset erikoislyhenteet (esim. psykologian *kh* 'koehenkilö', lehtien viljelemät puoluekannan lyhenteet *sd, kok*, otsikoissa tavallinen *mrd* 'miljardi', joka on pujahtanut NS:aankin). Täysimittaisena reformi olisi kuitenkin niin mullistava, että sen tietä saavutettava lyhemmyyden etu tuskin vastaisi siirtymäkauden totuttelusta koituvia vaikeuksia.

Joskus näkee ehdotettavan pilkkusääntöjen uusimista: olisi siirryttävä sovinmaisesta saksalais-venäläisestä pilkutustavasta vapaampaan pilkkujen sijoitukseen, jolle antavat mallia mm. ranska, englanti ja viimeaikainen ruotsikin. On viitattu jopa siihen, että selvyuden kannalta pilkut harvoin ovat edes tarpeellisia tekstin lisäkkeitä. Viittaus tuskin osuu oikeaan: erityisesti rakenteeltaan hiukankin mutkikkaammissa virkkeissä ovat yleisiä tapaukset, joissa pilkun poisjättö (tai myös liika pilkku) helposti johtaa ajatuksen harhaan. Tällaisia tapauksia ovat äskettäin esitelleet mm. Osmo Ikola (esim. Toinen kieli-vartio s. 27—29) ja Matti Sadeniemi (Kielikello 2 s. 5—9). Osittain suomen pilkutus on kyllä redundanttia; niinpä pilkun koneellinen sijoittaminen *että*-sanana edelle ei erityisesti selventäne tekstiä, varsinkaan kun tauko puheessa osuu pikemmin *että*-sanana jälkeen kuin sen edelle. Voitaisiin tietysti harkita sääntöä, jonka mukaan tämän konjunktion edelle ei pantaisi pilkkua, mutta se olisi luonteeltaan selvä poikkeussääntö niin kauan kuin sivulauseet yleensä erotetaan pilkulla. Johtaisiko pilkun yleinen valinnanvaraisuus sivulauseen yhteydessä ilmeiseen etuun, on taas epäselvää; ainakin se aiheuttaisi kirjoittajille lukuisia pulmatilanteita, niin kuin mm. Ruotsin kokemus osoittaa.¹

Omituinen harhaluulo, jonka silloin tällöin tapaa, on se, että rinnastuskonjunktion *ja* edeltä voitaisiin pilkku muutta mutkitta jättää pois. Tekstin jäsentymisen kannalta pilkku tuntuu tämän konjunktion edellä tarpeelliselta juuri niissä tapauksissa, joihin säännötkin sitä vaativat: *Kaikista liittovaltion*

¹ Eräs pikku väljennys nykyisiin sääntöihin tuntuisi kyllä tarpeelliselta. Kielitoimiston uusimmissa pilkutusohejeissa (Kielikello 2 s. 6) mainitaan aiheellisesti siitä, että liittokonjunktioiden vaiheella pää- ja sivulauseen raja on usein epämääräinen ja voi siksi jäädä osoittamatta pilkulla: *Olen ostanut maidon A:sta siitä asti kun kaupunkiin muutin.* Voitaisiin kai lisätä, että samoin on laita eräissä muissakin liittokonjunktiota muistutavissa tapauksissa, joissa pää- ja sivulauseen rajalla on adverbi + konjunktio: *Merkit-sen almanakkaani piirun aina kun olen käynyt uimassa; Sääntöihin voidaan tehdä muutos vain jos vähintään kaksi kolmannelta läsnäolijoista sitä kannattaa.* Pilkku tuntuu tällaisissa tapauksissa häiritsevän virkkeen hahmotusta, ja tarkatkin pilkuttajat jättävät sen usein kai vaistomaisesti merkitsemättä.

osista on saapunut onnentoivotuksia, ja torstaiamuna esittivät liittokanslerinviraston toimihenkilöt omat onnittelunsa esimiehelleen (kaksi pitkäkköä päälausetta ilman yhteistä lauseenjäsentä); Tänä vuonna ammuttaneen 6 000—7 000 hirveä, ja jos keskipainoksi lasketaan 170 kiloa, tulos merkitsee yli miljoonaa lihakiloa kulutukseen (samanlainen tapaus, lisänä sivulause jälkimmäisen päälauseen alussa). Sama koskee suurin piirtein konjunktioita tai, mutta ja vaan. Tervetullut helpotus toisaalta on se, että mutta ja vaan -sanojen on uusimmissa ohjeissa katsottu voivan yleensäkin rinnastua sanoihin ja ja tai. Siten ne eivät enää välttämättä vaadi a i n a pilkkua eteensä.

Vähäpäteisyydestään huolimatta pilkku on instrumentti, jolla voi tehdä ihmeitä. Ilmeistä on sekin, että taitava kirjoittaja voi tavanomaista vapaammin pilkuttamalla synnyttää erinomaisen lukukelpoista tekstiä. Kielenhuollon on ohjeita antaessaan kuitenkin pakko ottaa huomioon myös ne, joiden käsissä vapaus johtaisi pikemmin neuvottomuuteen, huolimattomuuteen ja viime kädessä tekstin lukukelpoisuuden huononemiseen. Osittaisesta mekaanisuudesta huolimatta nykyinen järjestelmä on osoittautunut melko toimintakykyiseksi, ja siksi tuntuu tuskin aiheelliselta ehdottaa siihen ainakaan jyrkkiä muutoksia. Tuollainen jyrkkä muutos olisi esim. pilkun poisjätto relatiivilauseen edeltä. Sen ehdottajat eivät ehkä ole muistaneet, että »vapaasti» pilkuttavien kielten englannin ja ranskan vapaus on tässä kohden suhteellinen: pilkku on tapana jättää pois vain ns. rajoittavien relatiivilauseiden edeltä, selittävien relatiivilauseiden edellä se säilyy. Tämä käytäntö on kaunis ja ilmaisukykyinen, mutta se vaatii kirjoittajalta myös sellaista harjaannusta, jonka saavuttaminen on paljon suuremman vaivan takana kuin mekaanisen pilkutuksen oppiminen.

3.

Ei voida ajatella kirjakieltä, jonka oikeinkirjoitusta ei olisi säännöteltä. Yhtä mahdoton olisi kirjakieli, josta puuttuisi muotorakenteen säännöttely. Kaikkea vartalo- ja päätevarianttien runsautta, joka tavataan murteissa ja murrepohjaisessa puhekielessä, ei kirjakieleen voida sovittaa. Mutta kuinka seulonta olisi tehtävä: onko vapaasti vaihtelevia vartalo- ja päätevariantteja yleensä sallittava, ja jos vastaus on kielteinen, mille varianteille olisi annettava etusija?

Kysymys on nykysuomen käyttäjien kannalta hiukan akateeminen; siinä määrin olemme jo sidoksissa normeihin, jotka ovat periytyneet meille sukupolvia sitten eläneiltä kielenkäyttäjiltä ja kielenkäytön kehittäjiltä. Meille on siten selvää, että *talo*-sanon monikon genetiivi kuuluu vain *talojen* (eikä vanhan kirjasuomen tapaan *taloin*, *taloden*, *taloiden*, *taloitten* tms.) ja *karata*-verbin imperfekti *karkasi* (eikä esim. *karkaisi*, *karkais*, *karais*, *karkas*). Onpa selvää sekin, että *revetä*-verbin preesensin yks. 3. pers. kuuluu kirjakielessä *repeää* (eikä

repiää tai *repee*, joista jälkimmäinen on kieliopeissa mainittu käypänä rinnakkaismuotona näihin saakka). Kehitystä on tällöin tietoisesti tai tiedottomasti ohjannut sama pyrkimys taloudellisuuteen kuin kirjakielten muoto-opin kehitystä yleensäkin: rinnakkaismuotoisuus minimiinsä, etusijalle kernaasti sellainen muoto, joka muita paremmin luontuu hahmottumassa olleeseen kirjakielisen morfologian kokonaisjärjestelmään.

Rinnakkaismuotoisuuden minimoinnissa on tietenkin vanhastaan toteutettu erästä viestintäteknistä periaatetta: koodin yksinkertaisuutta, jonka tarkoituksena on helpottaa yhtä hyvin sanoman kooditusta kuin sen selväämistä. »Kokonaisjärjestelmään luontumisen» periaate on luonnostaan jonkin verran vevyvä. Viestintäteknisiin metaforiin lankeamatta sitä kuitenkin voidaan valaista vaikka äskeisellä *karkasi*-tapauksella. Siihen ei ole omaksuttu monien murteiden tuntemaa loppuheittoa, koska se on kirjakielestä yleensä torjuttu muissakin tapauksissa; ei ole omaksuttu »epenteettistä» tyyppiä *karkais*, joka on tuttu vain harvoille murteille ja on sitä paitsi saman verbin konditionaalin kaltainen; ei ole liioin omaksuttu toisen tavun *i*-loppuisen diftongin kannattamaa heikkoasteisuutta, murrepiirrettä jota kirjasuomi on 1800-luvulta lähtien muutenkin vieronut. Kokonaisuuden kannalta ristiriitaisempiakin aineksia kirjasuomen nykyiseen järjestelmään tosin sisältyy. Viime vuosisadalla tapahtui *i*-vartaloisten verbien taivutuksessa mullistus, joka teki useimmat imperfektin muodot vastaavien preesensmuotojen näköisiksi. Siten entinen oppositio *opin* : *opein* kumoutui, tuloksena kahden tempuksen synkretismi *opin*. Tämän uuden taivutustavan tuskin voidaan katsoa luontuvan hyvin muoto-opin kokonaisuuteen. Merkitsihän se sitä, että kaikkiin vartalotyyppisiin aiemmin kuulunut, funktionaalisti varsin tärkeä vastakohta oudosti hävisi yhdestä vartalotyyppistä. Ja samalla se merkitsi sitä, että *i*-vartaloisten verbien imperfekti muodostui nyt eri lailla kuin *i*-vartaloisten nominien monikko, vaikka verbien *i*-imperfektin ja nominien *i*-monikon muodostus muuten on kautta linjan samanlainen. (Nomineissa vanhan kirjasuomen mukainen oppositio yks. *tuolissa* : mon. *tuoleissa* jäi voimaan.)

Niin tarkoituksenmukaisia kuin *opein*-tyyppiset imperfektit ehkä olisivatkin, tuntuu epärealistiselta kuvitella, että 1900-luvun kielenhuoltomme pystyisi tässä kohden enää pyörittämään 1800-luvulla vakiintunutta käytäntöä 1700-luvun raiteille. Realistisempaa on tarkastella, millaista horjuntaa nykysuomen morfologiassa vielä on ja kannattaisiko ehkä yrittää horjuvuuksien tasoittamista puoleen tai toiseen. Varsinaisiin horjuntatapauksiin ei tällöin ehkä tarvitse lukea sellaisia, joissa toinen variantti on viime vuosikymmenien ohjauksen johdosta selvästi väistymässä (esim. »jälellä» pro *jäljellä*, »tultance» pro *tultaneen*) tai pilkahtelee vain silloin tällöin ilmenevänä lapsuksena (esim. »sadan» pro *sadas*, »purkaan» pro *puran*). Ehkä voidaan hyväuskoisesti jättää huomiotta sellaisetkin leikkipuheessa viljellyt muodosteet kuin »viintä» = *viiniä*

»tuolta» = *tuolia*, vaikka niillä näyttää nykyään olevan oireellista taipumusta pujahtaa aivan asiallisiin yhteyksiin. Jäljelle jää kaksi erilaista horjunta-tapausten ryhmää.

Ensimmäiseen ryhmään voidaan lukea sellaiset tapaukset kuin a) *koivikkoja* ~ *koivikoita*, *navettoihin* ~ *navetoihin*, b) *upeisiin* ~ *upeihin*, *valmisteisiin* ~ *valmistehin*, c) *veljesten* ~ *veljeksien*, *ratasten* ~ *rattaiden*. Osassa a- ja b-kohtien tapauksia on rinnakkaismuotoja joskus yritetty karsia, mutta huonolla menestyksellä. Olen toisaalla (mm. kirjassani Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa s. 25—91) koettanut osoittaa, kuinka rinnakkaismuotoisuutta näissä tapauksissa pitävät yllä erilaiset paradigman sisäiset vaikutussuhteet ja paradigmatyyppien väliset kosketuskohdat, joihin tietoisin ohjailun on vaikea käydä käsiksi. Samanlaisiin seikkoihin ilmeisesti perustuu c-kohdankin horjunta. Yleiskielessä on nykyään selvä veto monikkovartaloiisiin mon. genetiiveihin, joita tyypit *veljeksien* ja *rattaiden* edustavat, mutta toisaalta on yksikkövartaloisilla mon. genetiiveillä eräitä esiintymistäajuutensa vuoksi vahvoja linnakkeita, mm. *s*-loppuiseen konsonanttivartaloon perustuvat tyypit *miesten*, *lasten* (harvemmin *miehien*, *lapsien*) ja *ihmisten*, *onnellisten* (ani harvoin *ihmisten*, *onnellisien*). Niiden tuki on riittänyt takaamaan tyypille *veljesten* yliotteen rinnakkaistyyppistä *veljeksien*, jota sitäkin jonkin verran tapaa. Toisaalta se ei ole auttanut harvinaistuvaa tyyppiä *ratasten* pääsemään voitolle rinnakkaistyyppistä *rattaiden*, jolla on tukenaan vankka analogiaverranto: *vapaissa* : *vapaiden* = *esteissä* : *esteiden* = *rattaissa* : *x*. Hyvin samantapaisia suuntauksia on Heikki Paunonen todennut alueittain kansankielessäkin, ja tähän mennessä kertynyt aineisto viittaa hänen mukaansa siihen, että ne selittyvät samalla lailla kuin nuo yleiskielestä tutut suuntaukset. On vaikea ajatella, että ohjailun avulla voitaisiin järkyttää tämäntapaisia suosinta- ja vierontatendenssejä, joiden juuret ovat morfologiassa järjestelmässä itsessään. Jos yksimuotoisuutta pidettäisiin ehdottomana ihanteena, silloin voitaisiin yleisyysuhteiden perusteella suosittaa toisaalta tyyppiä *veljesten*, toisaalta tyyppiä *rattaiden*. Suosituksen kantovoima tuskin silti olisi paljon suurempi kuin se, jonka näille muodoille takaa jo niiden asema kielitajun hallitsemassa systeemikonaisuudessa.

Toiseen horjuntatapausten ryhmään voidaan lukea semmoiset tapaukset kuin a) *veljellensä* ~ *veljellään*, b) *oppilaiden* ~ *oppilaitten*, c) *jotakin* ~ *jotain*. Niille on ominaista se, että parien jälkimmäisissä jäsenissä ilmenevät pääte-morfeemin variantit (3. pers. omistusliite vok.pid. + *n*, mon. gen:n pääte *-tten*, liitepartikkelin asu *-in*) ovat ikään kuin irrallisia poikkeuksia samojen morfeemien »säännöllisestä» muodostustavasta (*-nsa* ~ *-nsä*, *t:n* heikko aste + *-en*, *-kin*). Tuo säännöllinen muodostus puolestaan voi näissäkin esimerkeissä esiintyä valinnaisena (parien edelliset jäsenet), ja useissa muissa yhteyksissä se on ainoa mahdollinen (vrt. *veljensä*, *talojen*, *kutakin*). Tällaisten säännötömyyksiä asema kielitajussa vaihtelee. 1800-luvulla alkaneen virtauksen

ansioista on tyyppi *veljellään* nykyään melkein nujertanut tyyppin *veljellensä*; tyyppi *jotain* ja sen rinnakkaistyyppi *jotakin* tuntuvat kiistelevän suosioista tasaväkisesti; tyyppi *oppilaitten* on taas alakynnessä kilpailevasta tyyppistä *oppilaiden*, jota esim. sanomalehtitekstissä esiintyy suunnilleen yhdeksässä tapauksessa kymmenestä. Systeemin kannalta »juurettomilla» rinnakkaismuodoilla on tietysti juurensa kielihistoriassa. Nykyään ne elävät perinteen voimalla, ja näyttää siltä, että niiden elinvoima on suorassa suhteessa niiden äänteelliseen keveyteen. Kielihistoriasta tuttu ilmiö on, että juuri suurtaajuisilla morfeemeilla on varaa pitää yllä säännöllisestä kaavasta poikkeavia allomorfeja, joiden etuna on niiden lyhyys ja nasevuus. Muistettakoon vaikka sellaisia puhekielen pikamuotoja kuin *oon*, *ois* tai kirjakielestäkin tuttua *lyhyt*-adjektiivin heterokliittista komparaatiota *lyhyt* : *lyhempi* : *lyhin* (pro *lyhyt* : *lyhyempi* : *lyhyin*), joka on kantasuomen perua. Käytännön ohjauksessa voidaan tällöin toimia tuskin järkevämmiin kuin ottaa lusikka koreaan käteen ja vahvistaa kielenkäytössä jo muuten ilmeneviä tendenssejä. Voidaan siis suosia tyyppiä *veljellään*, pitää tyyppiä *jotain* rinnakkaistyyppinsä *jotakin* tasaveroisena kumppanina ja todeta tyyppi *oppilaiden* eräissä suhteissa suotavammaksi kuin tyyppi *oppilaitten* (jolle sillekin jo perinne suo olemassaolon oikeuden).

Äskeiset esimerkit muotorakenteen säännöttelystä olivat kaikki taivutusopin alalta. Muoto-oppiin kuuluu myös sananmuodostus, ts. johdosten ja yhdysanojen asu. Missä määrin se on kielenhuollon hallittavissa?

Johto-oppi on kaikissa kielissä paljon löyhemmin strukturoitunut muotorakenteen osa kuin taivutusoppi. Niinpä johdos ei läheskään aina ole konstantin kantavartalon ja konstantin johtimen summa, eikä liioin johdoksen merkitys määräydy läheskään koneellisesti kantavartalon + johtimen merkityksestä. Täysi anarkia ei silti vallitse huoltamattomienkaan kielten johto-opissa. Tavallista on mm. työnjaon kehittyminen rinnakkaisjohdosten välille, vaikka se ei varsinaiseen sääntöön pohjautuisikaan (vrt. *sade* ~ *sato* ~ *satu*, jotka kaikki ovat 'putoamista' merkinneen *sataa*-verbin teonnimijohdoksia). Usein ilmenee pitkälle menevää strukturoitumistakin: sitä että ankarasti määräytyypiset vartalon ja johtimen kombinaatiot kannattavat vakiotyyppisiä merkityksiä. Hyvä näyte tällaisesta ovat vaikkapa tekopaikkaa merkitsevät kätevät *-mo*, *-mö* -johdokset (*kutomo*, *katsomo*, *panimo*, *sitomo*, *kustantamo* jne.). Ne eivät paria poikkeusta lukuun ottamatta ole varsinaisesti kansanomaisia, vaikka pohjautuvatkin yhden mallisanan, *veistämön*, kautta kansanomaiseen käyttöön (ks. Hakulinen, SKRK 3. p. s. 173). Esimerkiksi johdostyyppin spontaanista erikoistumisesta ne silti kelpaavat; siksi vähäinen näyttää tietoisien harkinnan ja ohjailun osuus olleen tämän johdostyyppin liikkeellepääsyssä 1800-luvulla.

Tuskin erehdytään, jos katsotaan, että kielenhuollon tärkeimpänä tehtävänä johto-opin alalla on juuri tukea noita spontaaneja suuntauksia, jotka pyrkivät

tuomaan järjestystä luonnontilaisen johto-opin kaaokseen. Kun alkuaan vain valokuva-alan terminä käytetty *rajata* alkoi viisikymmenluvun lopulta lähtien yleistyä merkitsemään 'rajojen vetämistä' yleensä (ruotsin *avgränsa*), se loh-kaisi *rajoittaa*-verbin merkitysalasta osan, niin että tämän verbin kannetta-vaksi jäi vain merkitys 'supistaa, estää nousemasta jnk rajan yli' (ruotsin *be-gränsa*). Tällaisella merkityserolla ei ole suoranaista pohjaa suomen johto-opin järjestelmässä, mutta ilmeisen kätevä se on ja ansaitsee käsittääkseni kie-lenhuollon myönteistä huomiota. Valppaus on tarpeen jo siksi, ettei saavutettu tulos valuisi hukkaan. Niin käy helposti, jos lehdissä viime aikoina ilmenneeseen tapaan sallitaan *rajaamisen* hyperkorrektisti siirtyä tuohon *rajoittaa*-verbin toi-seenkin merkitykseen («Puheenvuorojen pituus rajattiin viiteen minuuttiin»). Ja aktiivisia lykkimistä näyttää kaipaavan myös uuden eronteon yleistäminen edelleenjohdoksiin. Tuntuu selvältä, että kielelle on hyödyksi, jos myös *rajautuminen* ja *rajoittuminen* voivat tästä lähtien merkitä eri asioita: »Sanan levikki-alue rajautuu kaakkoismurteisiin» = 'on rajakkain kaakkoismurteiden kanssa'; »S. 1. rajoittuu kaakkoismurteisiin» = 'käsittää vain kaakkoismurteet'. Selvätkin asiat vaativat joskus kuitenkin nimenomaista tiedostamista, ja tällaisen kielellisen tiedostuksen edistämässä on kielenhuollolla yksi työmaitaan.

Otan toisen esimerkin, joka samalla osoittaa, millaisia vaikeuksia kielenhuolto voi kohdata johto-opissa. Ainakin kolmikymmenluvulta lähtien on ollut käytössä uudisverbi *mitätöidä* 'tehdä mitättömäksi'. Sitä on koetettu vastustaa sen säännöttömän johtotavan vuoksi ja ehdotettu sijalle verbiä *mitätöntää*, joka selvemmin jäsenyy kantaavartaloon ja johtimeen. Suosituksista huolimatta ei »mitätöimistä» ole saatu syrjäytymään, ja syy on helppo ymmärtää: se on sanahahmona tutunomaisempi ja taivutukseltaan näppärämpi kuin massiivinen »mitätöntää», jolle ei tähänastisesta sananmuodostuksesta löydy ainoakaan riimisanaa. Voi kysyä, kuinka paha haitta tuo johdon »säännöttömyys» lopulta on; omaehtoinen kielen kehitys on tuottanut monia samalla lailla säännöttömiä johtosuhteita, joita emme sellaisiksi tule ajatelleeksi (esim. *happanee* kantasana *hapan*, pro *»happamenec»). Kansankielestä löytyy »mitätöimisellekin» yksi ohjaamattoman kehityksen tuottama rinnakkaistapaus, verbi *vallatoida* 'olla vallaton, telmiä', joka tunnetaan Luoteis-Laatokan murteista. Asialla on kuitenkin vielä eräs puoli, jota ei tästä sanasta puhuttaessa tulla aina ajatelleeksi. Suomessa on ilmeinen privatiiviverbien puute, jota tuskin voidaan ainakaan yleisesti korvata muuten kuin toisinaan kokeillulla tyypillä *vaaratontaa* («miinojen vaaratontaminen»), *kuonatontaa* («kuonatonnettu rauta»), *soinnitontua* («klusiilien soinnillistuminen ja soinnitontuminen»). Ei ole oikein ajateltavissa, että sijaan yleistyisi tyyppi »vaaratoida», »kuonatoida», vaikka Lauri Kettunen on sellaista ehdottanut. Kumpi on tärkeämpää: tukikohdan varmistaminen tälle tarpeelliselle tyyppille

mitätöntämisen avulla vai rintamaa heikentävän poikkeuksen, »mitätöimisen», salliminen sen kätevyuden ja vakiintuneisuuden takia? Viimeistään Nykysuomen perussanakirjassa joudutaan tekemään valinta näiden kahden vaihtoehdon välillä — tai ehkä kompromissi: *mitätöntää* 'tehdä mitättömäksi', *mitätöidä* = mitätöntää.

-mo-johdoksista ottamani esimerkki osoitti, kuinka määräasuinen ja *-merkityksen* johdossarja saattaa helpottaa uusien näppärien sanojen muodostusta ja omaksumista. Aina ei kieltä kuitenkaan voida vähällä pakottaa tuollaisiin sarjoihin. Kielenhuolto joutuu tässä tunnustamaan rajansa. Kiitollista työalaa sille silti jää semmoisissa tapauksissa, joissa kielitaju on kallellaan tietynsuuntaiseen strukturoitumiseen ja tarvitsee ikään kuin vain apua strukturoinnin viemiseksi päätökseen. Osin tiedottomasti, osin tietoisien ohjailun vaikutuksesta on viime vuosikymmeninä päässyt valtaan sellainen eronteko, että *-e*-johtimiset verbikantaiset substantiivit tarkoittavat mm. *ei-laitteenomaista* teon välinettä (kappaletta tai varsinkin ainetta: *eriste, huuhide, kehite, käyte, kiinnite, puhdiste, rokote*), *-in*-johtimiset taas laitetta (*eristin, jäädytin, kaasutin, lämmminilmakehitin, hiukkaskiihdytin*). Jako tuntuu käytännölliseltä ja kielitajuun hyvin luontuvalta; sen avulla voidaan selittämättäkin tajuta, mikä ero on esim. *sumutteella* ja *sumuttimella*. Joskus kuitenkin käytetään aineenniminä sekaisin kaavan mukaisia *-e*- ja sen vastaisia *-in*-johdoksia: *hapate* ~ *hapatin*, *juoksute* ~ *juoksutin*, *liuote* ~ *liuotin*, *pehmitte* ~ *pehmitin*. Tällaisissa tapauksissa jos missä kannattaisi kielitajua myötäillen antaa etusija *-e*-johdoksille, mikä aikaa myöten lopettaisi turhan rinnakkaisuutisuuden. Selvä kanta olisi syytä ottaa myös sellaiseen tarpeettomaan ja hahmotusta haittaavaan alakasvokseen kuin *-ja*-johtimisten tekijännimien käyttöön aineiden nimityksinä: »puunkyllästäjä» pro *puunkylläste*, »yleispuhdistaja» pro (yleis)puhdiste (tölkkin kyljessä). Tähänastisessa kielenkäytössä ei tuollaisella tekijännimien käytöllä ole perustaa, ja hiukan uskomattomalta tuntuu se kerran kuulemani selitys, että johonkin »yleispuhdistajaan» sisältyisi mainostuksessa välttämätöntä personointia. (Välttämätöntä se ei liene siitäkään päätellen, että ruotsissa voidaan tulla toimeen ilman tuota personointia: saman tölkin kyljessä on ruotsiksi vain *rengöringsmedel*.)

Samaan tapaan puolinaista kuin johto-opissa on strukturoituminen myös yhdyssanojen muodostuksessa. Tuttu kiistakysymys yhdyssubstantiivien nominatiivi- ja genetiivialkaisuudesta on omiaan valaisemaan säännöttelyn vaikeuksia. Olisiko sanottava, ottaakseni esimerkin objektigenetiivin alalta, *kudos-siirto* vai *kudoksensiirto*, *nominaitivutus* vai *nominintaitivutus*, *tutkijakoulutus*, *tutkijan-koulutus* vai *tutkijainkoulutus*? Genetiivimuotoiseen määriteosaan tuntuu viit-tovan tietä vanhojen mallien enemmistö, sellaiset vakiintuneet tapaukset kuin *hampaanhoito*, *palkanmaksu*, *tukinuitto*, *lipunmyynti*, *opettajanvalmistus* jne. Huomat-takoon genetiivin yksikkömuotoisuus, joka on tavallista, vaikka yhdyssanan

pohjana olevan verbi-ilmauksen objekti olisi monikollinenkin (*hoitaa hampaita, uittaa tukkeja jne.*).

Genetiivialkuisuus ei kuitenkaan ole koskaan ollut ihan ehdotonta. Vanhastaan on nominatiivi tai sitä korvaava konsonanttivartalo voinut tulla kyseeseen varsinkin silloin, kun genetiivimuotoisuus olisi huomattavasti pidentänyt määräiteosaa: *aluevaltaus, aikuiskasvatus, oppilasarvostelu, säveltäpailu ja hampaanhoidon* rinnalla myös *hammashoito*. Jonkinlaista tendenssiä on ollut myös yksiköllisen genetiivin välttelyyn monikollista objektiä tarkoitettaessa: *paikannimitutkimus* vaikka esim. *kielentutkimus, nimistöntutkimus*. Samaa suuntausta voi havaita kansankielessä: »kun oli noita kovia *halko-* ja *tukkiajvoja*», »se oli ennen paljo mettätöissä, *halkohakkuussa* ja semmosessa» (Kuhmalahdella kuulemiaini). Varsinkin silloin kun nämä kaksi tendenssiä ovat vaikuttamassa yhdessä, tuntuu turhalta vaatia välttämättä käytettäväksi genetiiviä. Siten täytyy käyväksi kieleksi tunnustaa esim. *kudossiirto*, samaten sellainen viime aikojen uudissana kuin *tuotekehittely*, eikä suoralta kädeltä hylättäväksi voitane leimata liioin esim. sanoja *aivopesu, tutkijakoulutus* ja *nominaitivutus*. Ehdottomaan yksimuotoisuuteen tuskin voidaan päästä; esim. *tutkijankoulutus* ja *nominintaitivutus* tuntuvat olemassa olevien mallien mukaan nekin aivan mahdollisilta. — Milloin selvä malli puuttuu, on genetiiviä sitä vastoin täysi syy karttaa. Harhautuneilta tuntuvat esim. sellaiset muodosteet kuin *elämänkerta* ja *lääninjako* 'jako lääneihin'. Nominatiivialkuinen *elämäkertahan* on täysin vakiintunut, ja nominatiivialkuista *läänijakoa* puoltavat sellaiset rinnakkaistapaukset kuin *kuntajako, ruutujako*; genetiivialkuinen voisi merkitä 'läänin jakamista' samaan tapaan kuin *perinnönjako* 'perinnön jakamista'.

Yhdyssanojen muodostuksen hankalimpia pulmia on suhtautuminen yhdysverbeihin. Niitähän on kielessä ollut vanhastaan jokin määrä, joukossa paitsi sanaliitoista tiivistyneitä tapauksia (*allekirjoittaa, toimeenpanna*) ja yhdyssubstantiiveista johdettuja näennäistapauksia (*valokuvata, hakusanoittaa, öljysorastaa*) myös teonnimien pohjalta takaperin johdettuja todellisia yhdysverbejä (*palo-vakuuttaa, etsintäkuuluttaa*). Juuri tuo viimeksi mainittu tyyppi karttuu nykyään nopeasti: *erikoiskouluttaa, esikiehauttaa, juhlahalputtaa, kantaesittää, kauko-ohjata, kestopäällystää, koeajaa, koekuunnella, pakkosyöttää, perusparantaa, vesihiihtää jne.*

Maksaisi vaivan tutkia, miten kielenkäyttäjät reagoivat tällaisiin muodosteisiin. Tarkemmista erittelyistä tuntuu siltä, että ne loukkaavat korvaa vähiten partisiipeissa (*kestopäällystetty tie, koekuunneltavat radiot*), usein enemmän infinitiiveissä tai finiittimuotoisina. Määräteosa luonnehtii niissä yleensä jollain tapaa perusosan ilmaiseman tekemisen laatua, ja silloin ovat vaihtoehtona joskus verraten kevyet sanaliitot (»koeajaa» = *ajaa kokeeksi*, »pakkosyöttää» = *syöttää pakolla*), useimmiten kuitenkin sangen raskasrakenteiset ilmaukset (»kantaesittää» = *suorittaa kantaesitys*, »kestopäällystää» = *peittää kestopäälly-*

teellä). Tuntuu olevan etua siitä, että tällöisten raskaiden vaihtoehtojen sijasta voidaan arkailematta käyttää kevyempiä, ja siksi kannattaisi näyttää tälle verbityypille entistä selvemmin vihreää valoa. Suoranaiseen jarrutteluun on aihetta ehkä vain kahdessa tapausryhmässä. Toinen käsittää ne tapaukset, joissa yhdysverbi on kätevästi korvattavissa johdoksella: mieluummin *hajauttaa, kuntoilla, pakastaa* kuin »hajakeskittää», »kuntourheilla», »syväjäädyttää». Toiseen kuuluvat sellaiset tapaukset, joissa yhdysverbin määriteosa olisi objektin funktiossa: verbi »mielensoiittaa» (pro *osoittaa mieltään*) on tuskin sen tyylikkäämpi kuin olisivat vaikka »kannanilmaista» tai »aamiaissyödä». Tähän luokkaan kuuluisi muodollisesti myös *aivopestä*. Sille tuntuu kuitenkin antavan jonkinlaista oikeutusta se, että määriteosan objektinluonne on siinä hämärtynyt. Verbihän voi kokonaisuutena saada uuden objektin (»vankeja aivopestiin»), ja silloin se täyttää ilmaisutarvetta, johon ei ole helppo keksiä yhtä nasevaa vaihtoehtoa. (Vrt. »vangeille suoritettiin aivopesua» — vai voisiko sanoa ilmauksen pohjana olevaa kielikuvaa elvyttäen suorasukaisesti »vankien aivoja pestiin»?)

4.

Johdoksia ja yhdyssanoja koskevista muoto-opin kysymyksistä vie suora silta sanastoon. Kielen leksikaali kehitys kiinnittää ainakin sivullisen huomiota enemmän kuin mitkään muut kielenkehityksen puolet, ja joskus tapaa sellaisenkin käsityksen, että tämä puoli kehityksestä on luettava nimenomaan kielenhuoltajien harjoittaman tietoisien ohjauksen ansiotiliin. Niinhän on tuskin ollut enää lähes sataan vuoteen; sen jälkeen kun kirjasuomeen oli saatu sepitetyksi kulttuurikielen tarvitsema keskeinen sanasto, on sanojen kartutus ollut enimmäkseen muiden kuin kielialan varsinaisen ammattiväen huostassa. Huolta siitä ovat pitäneet, huomaamattaan tai huomaten, etupäässä kielellisesti valveutuneet erikoisalojen tuntijat ja tutkijat, lehtimiehet, kirjailijat, kääntäjät, esseistit, poliitikot, virkamiehet, joskus varmasti myös anonyymit kadunmiehet ja takametsien asujat. Valtaosa kaikista uusista sanoista on itsestään selviä yhdyssanoja, jotka ovat putkahtaneet esiin ilman synnytystuskia, kulloisenkin ilmaisutarpeen mukaan. Hyvän käsityksen tällaisen sanaston luonteesta saa silmäilemällä vastailmestynyttä Nykysuomen perussanakirjan näytevihkoa, johon on poimittu omaksi osastokseen Nykysuomen sanakirjan I osasta v. 1951 vielä puuttuneita aakkosten alkupään sanoja: *aiheenmukainen* (aiemmin vain *aineenmukainen*), *aikuisopetus*, *ainoiskappale*, *aivokäyrä*, *ajokokemus*, *alennustavaratalo*, *alihallinto*, *alueohjelma*, *apukeittiö*, *arabisissi*, *asiantuntija-apu*, *astianpesukone*, *asuntoperävaunu*, *autopankki*, *avaruus/aika*, *-kausi*, *-koe*, *-kävely*, *-luotain* jne. useiden satojen verran pelkästään *a*-alkuisia. Paljon harvinaisempia ovat jo NS:sta puuttuvat uudet johdot. Kokonaiskuvan saamiseksi niistä on tarkkailijan otettava avukseen omat lipustonsa ja ulotettava jänneväli *a*:sta *ö*:hön. Esi-merkkejä:

avustajisto, geenistö, käsitteistö, lähteistö, näytteistö;
maasturi, metsuri;
tiivio, tosio;
hävite, ilotulite, kooste, nukute, pullote, päihde;
autohajottamo, paikkavaraamo, vedenottamo;
seisokki, verrokki;
kuntoilu, mökkeily, veneily;
ajettavuus, aloitteisuus, alistuvuus, avoituneisuus, avoimuus, jäsenyntyisyys, järjes-
tyntyisyys, luovuus, osallistuvuus, toimivuus;
aromikas, kalorikas, kompleksikas, perinteikäs;
ajantasainen, harhainen, itseriittoinen, kokonaisvaltainen;
arvoväritteinen, keskuslämmiteinen, laajaulotteinen, omarahoitteinen, porrasteinen;
jäljittää, koodittaa, listata, lotota;
bitumoida, budjetoita, ideoita, järkevöidä, kasetoita, lokeroita, vakavoida;
aineistua, ajankohtaistua, arkistua, autoistua, blokkiutua, fakkiutua, jumiintua, kli-
seytyä, konttoristua, laitostua, liigautua, lukkiutua, massoittua;
 (olla) *hahmotteilla, järjesteillä, käynnisteillä, säilytteillä, uudisteilla.*

Niin kuin näkyy, johdokset sijoittuvat melko harvoin mutta sitä tuottoisampiin tyyppeihin. Useimmat ovat osuneet kuin järjestelmässä valmiina olleisiin tyhjiin lokeroihin. Harvojen liikkeellelaskijaa tunnetaan joltisenkaan varmasti, ja kielimiesten pyöräyttämiä luomuksia on mukana tietääkseni vain kourallinen.

Yhtä huomaamatta ovat kieleen soluttautuneet useimmat lainasanatkin: NS:sta puuttuvia esim. *biosidi, daatat, dealer, ekokatastrofi, elitistinen, engagoida, eskaloita, eskapismi, factoring, generativismi, globaali(nen), informaali(nen), konfrontaatio, kvaasari, laser, leasing, massamediat, motocross, psykofarmakat, sentralismi, sofistikoitua, supranormaali, teknokraatti* . . . Ja tietymättömiin jäävät miltei aina myös ne sutkauttajat, joiden huulilta ja »huulista» ovat lähteneet valloitusretkilleen menestyksekkäät arki- ja slangisanat: *alakanttiin, bileet, banksit, halpis, julkkis, järkätä, kopsata, mankka ~ mankku, poppari, puolihuolimaton, purkka, rekkari, roskis, rääkylä, suihkari, synkata, synttärät, telkka(ri), älppäri* — kaikki NS:sta puuttuvia tapauksia, enimmäkseen kai sellaisia, jotka seuraavassa laitoksessa on noteerattava yleisyytensä perusteella.

Kun sanaston kokonaisekehitys on noin vyörynomaista, voi joku kysyä, kannattaako kielenhuollon yrittääkään siihen vaikuttaa. Eikö olisi helpointa antaa virran vietäväksi: kehityksen yleissuuntahan tuntuu sentään luontevalta ja hyväksyttävältä? Tähän sopii vastata, että onneksi näin on verrattomasti useimmissa tapauksissa. Jää kuitenkin tapauksia, jotka tuntuvat vaativan kielenhuollon valppautta ja joko hillitsevää tai kannustavaa ohjausta. Kyseessä eivät silloin ole reteät slangisanat vaan nimenomaan täsmällisen asiaproosan tarvitsemat sanavarat.

Ensinnäkin: olisi koetettava jatkuvasti huolehtia siitä, että uusi sanasto häiriöttä sijoittuu olemassa oleviin taivutus- ja sananmuodostustyyppeihin. Mainitsin äsken esimerkkejä *sumute*-tyyppisten johdosten alalta. Kielteisenä vastaesimerkkinä samasta johdosryhmästä tulee mieleen viime aikoina nähty muodoste *viive*, joka on tarkoitettu kai englannin substantiivin *delay* vastineeksi. Se on muodollisesti kyllä säännönmukainen johdos verbistä *viipyä*, mutta käytännössä se pyrkii assosioitumaan pikemmin substantiiviin *viiva* ja näkyy houkuttelevan sen mukaiseen taivutukseen (*viive* : *viiveen* pro *viipeen*). Tässä tapauksessa kävisi paremmin esim. *viipymä*. — Ahtaan kirjaimellisesti ei »olemassa olevaa» tyyppiä tietenkään pidä käsittää. Kielen ilmaisukyvyille voi usein olla etua siitä, että pyritään elvyttämään melko niukastikin produktiiveja johdostyyppisiä. Tähänastisessa kielenhuollossa on tuottanut hyviä tuloksia mm. *-kas*-johtimisten adjektiivien suosinta kirjallissävyisten *-rikas*-loppuisten asemesta. Monet ehdolla olleet muodosteet (*happikas* pro »happirikas», *seikkailukas*, *sisällökäs*, *vivahteikas* jne.) ovat vähitellen yleistyneet, ja samalla on auennut ura tämän näppärän tyyppin jatkuvalla karttumiselle: harvinaisia eivät nykyään ole sellaisetkaan ilmaukset kuin *tasokas* (konsertti), *atmosfäärikäs* (tilaisuus), *ulotteikas* (teos).

Toiseksi: olisi edistettävä lyhyiden ja nasevien ilmausten yleistymistä pitkien ja hankalien sijaan. Konsta Pylkkänen povasi aikoinaan »heinäpoutia, heinäpoutia *maatalouselinkeinonharjoittajakansalaisille*»; jos ei itse sanaa, niin ainakin sysäys siihen oli saatu tuosta sitkeähenkisestä paperisesta tyyllilajista, joka nykyäänkin suosii milloin katonopeuksia »kesäkeliolosuhteissa» (= *kesäkeleillä*, *kesäisin*), milloin tuottavuuden parantamista »toimialarationalisointitoimenpiteillä» (= *toimialajärkeistyksellä*). Tilapäisyyksinä on pitkiäkin yhdysanoja tietysti siedettävä, varsinkin jos ne ilmaisevat asioita, joita ei äskeisten esimerkkien tapaan voida saada lyhemmin ilmi (*suurpaineputkistonhitaajakurssi*). Mutta vakiintuneiden käsitteellisten kiteytymien ilmaisimiksi ei pitkistä yhdysanoista eikä pitkistä sanaliitoistakaan ole. Sen osoittavat jo sellaiset spontaanit lyhenemiset kuin *eräpäivä* 'erääntymispäivä', *ulkoministeriö* 'ulkoasiainministeriö', *turvakokous* 'turvallisuuskonferenssi', samoin nykyään muodikkaat kirjain-sanat, joissa on paremman puutteessa tartuttu hiukan väkivaltaiseen lyhennyskeinoon: *ay-liike* 'ammattiyhdistysliike', *ATK* 'automaattinen tietojenkäsittely', *LVI-työt* 'lämmitys-, vesijohto- ja ilmanvaihtotekniset työt'. Oikeastaan näissä kuvastuu vain eräs kaikista kielistä tuttu tilastollinen tendenssi: sanat pyrkivät olemaan keskimäärin sitä lyhempiä, mitä taajempaan niitä tarvitaan. Tällaista kielen luonteeseen kuuluvaa optimointia voi kielenhuolto tehokkaasti auttaa suosittamalla entistä nasevampia vaihtoehtoja: *joukkoviestimet*, *viestikuu*, *varomääräys*, *henkilökortti* »joukkotiedotusvälineiden», »tietoliikennetekokuu», »varovaisuusmääräyksen» ja »henkilöllisyystodistuksen» sijaan, samoin *liikuntaportaat*, *perusluonteinen* ja *maanlaajuinen* »liikkuvien portaiden», »perustavaa laatua olevan» ja »koko maata käsittävän» sijaan.

Esimerkkini olivat yhdyssanojen alalta. Yhdyssanoistakin vievät usein voiton johdokset: *huoltamo* = »huoltoasema», *tahranpoiste* = »tahranpoistoaine», *selviö* = »itsestäänselvyys». Pitkät johdokset taas voidaan monesti korvata lyhemmillä johdoksilla tai perussanoilla: *henkilöys* = »henkilöllisyys», *oletus* = »olettamus», *vakautusneuvottelut* = »vakauttamisneuvottelut»; *turma* = »onnettomuus», *riita* = »riitaisuus». Eikä muuta kuin hyvää ole sanottavana sellaisistakaan kantasanoista, joita on ruvennut kehittymään takaperoisen johdon tietä ennestään kantasanoille johdoksille: *vitka* 'inertia', *tarra*, *rieha*, *peuhahuone*, *parja*, *kerska-* ja *tuhlakulutus*, *ärsy* kurkussa. *Vitkaa* ja *tarraa* lukuun ottamatta nuo uudet kantasanat kai ovat syntyneet ilman kovin tietoista taontaa. Aina ei tuollainen takominen ole muutenkaan tarpeen; ytimenkäs sana voi elää puhekielessä valmiina, kunhan se vain huomataan. Murrepohjaisesta puhekielestä ovat kirjakieleen leviämässä esim. sellaiset tuoreet sanat kuin *myötäle* 'myötämäki' (lehtien urheiluosastoissa) ja *sompa* 'ohjauspyörä', ja käyttökelpoisia lisää voisi osoittaa enemmänkin: miksei hämäläisittäin *maitti* kömpelön »ruokahalun» sijaan tai itä- ja pohjoissuomalaisittain *siide* säätiedotusten käyttämän »alijäähtyneen veden» sijaan? Tuntuu siltä kuin tuommoisia osuvia puhekielisyyskiä joskus turhaan arasteltaisiin kirjoitetussa sanassa ja sitä myötäilevissä puhekielenkin tyyllilajeissa. Hiukan pitkäveteistä *televisiota* sanotaan arkikielessä melko yleisesti *telkaksi*. Sana tuntuu äännerakenteeltaan luonnikkaalta ja kirjainsanaa »teevee» elävämmältä, mutta jokin tabu pidättelee ottamasta sitä kirjalliseen käyttöön. Tällaisia tabuja sopisi kielenhuollon ainakin yrittää murtaa.

Kolmanneksi: ns. vierasperäisten kulttuurisanojen ja kotoisten sanojen välillä olisi koetettava jatkuvasti pitää yllä sitä suhteellista tasapainoa, joka tähän astikin on vallinnut. Jos lainasanat olisi vanhastaan torjuttu pelkästään lainuutensa perusteella, meidän olisi tultava toimeen vailla sellaisia tavallisia sanoja kuin *alkoholi*, *appelsiini*, *automaattinen*, *benssiini*, *betoni*, *kaaos*, *kamera*, *kasetti*, *kommentti*, *lisenssi*, *makaroni*, *maksimi*, *ministeri*, *moottori*, *poliisi*, *politiikka*, *sensaatio*, *sitruuna*, *teippi*, *tekniikka*, *teoria*, *vaneri*. Miten ilman niitä ja lukemattomia samantapaisia selvittäisi, on tietymätöntä. Entä asian toinen puoli: tulisimmeko toimeen ilman sanoja *haastatella*, (*öljyn*) *jalostamo*, *kiintiö*, *kiinnostaa*, *lounas*, *luovuus*, *ohjelma*, *paluu*, *rinnakkaiselo*, *samastaa* t. *tunnistaa*, *sähke*, *sähkö*, *vety*, *äärimäisyys*, vain vastineiden *interjuuata*, *raffineria*, *kvootti*, *intreseerata*, *lunch*, *kreativiteetti*, *programmi*, *come-back*, *koeksistenssi*, *identifioida*, *telegrammi*, *elektrisiteetti*, *hydrogeeni*, *ekstremiteetti* varassa? Mahdollista se on, mutta kokemus kehottaa mieluummin jatkamaan sitä kansanvaltaista linjaa, että juuri äännerakenteeltaan raskaat vierasperäiset sanat koetetaan painaa yleiskielen keskeisessä sanastossa minimiinsä. *Makaronin* ja *vanerin* tapaiset kevyet sanat ovat eri asia, samoin suppeiden piirien käyttöön tulevat raskarakenteisemmatkin sanat. Kuinka paljon vierasperäiset sanat kotoisten sijasta heikentävät tekstin ymmärrettävyyttä, sitä kannattaisi vielä kokeellisesti tutkia; ne tulokset, joita

Yleisradion 1969 tekemässä pikku tutkimuksessa saatiin, eivät juuri rohkaise »sivistyssanojen» käyttöön yleistajuisiksi tarkoitettussa tekstissä. Tämä pulma on muuten samantapainen muissakin kielissä. Hufvudstadsbladetin yleisönosastossa valitti huhtikuussa 1972 eräs lukija, että lehden pääkirjoituksissa viljellään liikaa käsittämättömiä epäruotsalaisia sanoja, sellaisia kuin *interdepens* ('keskinäinen riippuvuus') ja *détente* ('jännityksen laukeaminen').

Kun kielenhuolto ottaa kantaa lainasanoihin perustellun purismin ja perustellun internationalismin ristiaallokossa, se joutuu tietenkin tekemään ratkaisunsa tapausta myöten ja käytännössä usein tunnustamaan vierasperäisen sanan ja kotoisen sanan rinnakkaiselon. Vastarintaan on ehkä eniten syytä silloin, kun äänneasultaan raskas uusi laina rupeaa syömään maata aivan vakiintuneen, sujuvan kotoisen sanan alta: »babysitter» = *lapsenvahti, kotimies*, »background» = *tausta*, »establishment» = *järjestelmä*, »projekti» = *hanke, suunnitelma*. Tällainen ei ole nykyään harvinaista. Helsingin korkeimman opetuksen tyyssijoilla voi tavata äidinkieleltään suomalaisia henkilöitä, jotka »antavat oppilailleen määrätyn risponsibilitin ja supervisoivat että sitä noudatetaan». Ja sama liike, joka puolisen vuosikymmentä sitten otti kai ensimmäisenä käyttöön sanan *raikaste* (erään hajunpoistoaineena käytettävän sumutteen nimeksi), näkyy nykyään myyvän sen sijasta »spray-deodoranttia».

Neljänneksi: sanojen käyttöalaa, niiden merkitystä, ei voi jättää aivan oman onnensa nojaan. Alkuperäisiltä aloiltaan karanneet sanat voivat tosin hakeutua sellaiseenkin käyttöön, josta on ilmaisutaloudelle suoranaista etua. Hannes Tepon ehdottama 'etiketin' vastine *esite* ei ottanut juurtuakseen tähän merkitykseen mutta levisi viime vuosikymmenellä humauksessa esittelylehtistä, brosyyyriä tarkoittamaan ja puoltaa uudessa käytössään paikkaansa ilmeisen hyvin. Alkuaan sotilaskieltä varten tarkoitettu 'saastuneen alueen' nimitys *saaste* (ks. Vir. 1954 s. 208) karkasi kuusikymmenluvulla 'luontoa saastuttavan jätteen' merkitykseen. Siihen liittyi näköjään sellaista vetovoimaa, joka kantasanalta *saasta* puuttui tässä erikoistehtävässä, ja niin tämäkin karkaus johti pian pysyvään tulokseen. Mitään vahinkoa ilmaisujärjestelmälle tästä ei koitunut. Mutta aina eivät tämäntapaiset karkaukset ole yhtä harmittomia. Muistettakoon vaikka virastotermiä *taltioida*, joka itsepintaisesti pyrkii syrjäyttämään käytöstä perinnäisen kielenkäytön hyvät sanat *tallettaa* 'ottaa talteen' ja *tallettaa* 'panna talteen, pitää tallessa'. Sen ei voi sanoa saaneen tässä uudessa käytössä tarpeellista tehtävää; pikemmin se on menettämässä oman kapea-alaisen mutta sellaisena tärkeän erikoistehtävän ja saamassa aikaan turhaa päällekkäisyyttä merkityskentässä, jossa voisi vallita työnjakokin. Samanlainen pukari on 'väistyneen kannan säilymää, reliktiä' tarkoittava *jääne*, joka syö alaa konkreettismerkityksiltä *jätteeltä* ja *jäännökseltä* ja lisäksi vielä biologian termiltä *fossiili*. Kielenhuollon tehtäväksi voitaneen katsoa, että se tämmöisissä tapauksissa koettaa parhaansa mukaan pitää karkulaisia allallaan. Onnistuuko tuo pitely, sen näyttää tulevaisuus.

Uuden sanan sijoittumista sanaston kokonaisuuteen ei aina ole helppo arvioida. Erityisen hankalia sijoitettavia ovat usein vierasperäisten sanojen vastineet. Tuntuisi edulliselta, että monille aloille kuuluva oppisana voidaan eri yhteyksissä kääntää samalla suomennoksella, mutta läheskään aina ei sellaista ole tarjolla. Käy niin kuin *integroitumista* suomennettaessa: on tarjottu talousalalla *kokonaistumista*, kasvatustieteissä *eheytymistä*, sosiologiassa *kiinteytymistä* jne. — kaikki joissakin yhteyksissä mahdollisia vastineita mutta joukossa ei ainoakaan kaikkiin yhteyksiin sopivaa. Jos tilannetta olisi voitu tarkata ajoissa ja tarjota esim. *yhdentymistä* eri aloille, olisi kirjavuus saatu estetyksi; tätä nykyä se ainakin jossain määrin jatkuu, vaikka *yhdentyminen* on leviämässä. — 'Multilateraalisen' vastineena on talousalalla vanhastaan käytetty adjektiivia *monenkeskinen*. Kuusikymmenluvulta lähtien tämä termi on saanut politiikassa arvaamattoman tärkeän sijan, ja samalla on paljastunut eräs sen heikkous: sen rinnalle ei 'bilateraalisen' merkitykseen sovikaan aina riidattomasti saman kaavan mukainen *kahdenkeskinen*. Voidaan puhua ilman sekaannuksen vaaraa kahdenkeskisestä kauppasopimuksesta, mutta mitä ovat korkean tason kahdenkeskiset poliittiset neuvottelut: kahden valtion välisiä (kuten tarkoitus olisi) vai luottamuksellisia, intiimejä kahden henkilön neuvotteluja? Jälkimmäiseen tulkintaan pyrkii ajatuksen viemään *kahdenkeskisen* vanhastaan vakiintunut merkitys. Pulma on ehkä vielä ratkaistavissa ottamalla 'bilateraalisen' merkitykseen uudissana *kahdenvälinen* ja 'multilateraalisen' merkitykseen *monenvälinen*. Korjaus olisi kuitenkin ollut kivuttomampi, jos se olisi voitu tuoreeltaan tehdä kymmenisen vuotta sitten, tämän poliittisen termiparin tehdessä tuloaan kieleen.

Semanttista perkausta tehdessään kielenhuollolla on edessään laaja raivio. Miten keskittää voimat, jotta tulos olisi paras mahdollinen? Merkitykseltään ontot muotisanat (*rooli, taso, sektori, räjähdysmäinen*) voidaan ainakin osoittaa ja parhaassa tapauksessa saada valveutuneet kirjoittajat niitä välttämään, valveutuneet lukijat taas kavahtamaan niiden sisältämiä tyhjänpäiväisyyksiä. Mutta entä mainonnan viekkaat suostuttelusanat (*muotitietoinen, kuluttajaystävällinen, unelmanpehmeä, toiveauto*) ja maailmanlaajuisen ideologisen kamppailun aseina käytetyt monimieliset iskus sanat (*hyvinvointi, elintaso, taantumuksellinen, edistysellinen, vanhoillinen, uudistusmielinen, demokratia, vapaus*)? Olisi haihattelua luulla, että tällaisten sanojen käyttö on millään ohjeilla ja suosituksilla karsinoitavissa. Tietoisen erittelyn ulottumattomiin ei tämmöisenkään sanastoaineksen silti tarvitse jäädä. Enemmän kuin säännöin ja ohjein voi kielenhuolto näissä tapauksissa edistää käsitteellistä selvyyttä, jos se saa valaistuksi sanojen vaiheita ja niiden käyttöyhteyksien moninaisuutta ja pettävyyttä. Tähän tapaan ei »kielitietoisuutta» ole meillä paljon vielä herätelty. Herättelyn terapeuttisista mahdollisuuksista antaa käsityksen esim. ruotsalaisten mainio kirjuri »Svenska modeord» (Hufvudstadsbladet 1970), jossa on suomenkielisillekin paljon opittavaa.

(Jatkuu seuraavassa vihkossa.)

Über die Aufgaben der finnischen Sprachpflege

Terho Ikonen

1. Eingangs betrachtet Verf. die allmähliche Institutionalisierung bewusster Sprachlenkung und die Festigung ihrer Stellung in Finnland. I. J. 1949 wurde — angeschlossen an die Akademie Finnlands — die Sprachredaktion »für die Pflege der finnischen Sprache« gegründet sowie die Sprachkommission als ratgebendes Expertengremium; seit d. J. 1970 wird deren Arbeit weitergeführt von dem der Staatlichen Humanistischen Kommission unterstehenden Institut für Finnische Gegenwartssprache mit seinem Sprachbüro und seinem Sprachausschuss.

Mit der Institutionalisierung der Stellung der Sprachlenkung änderten sich auch langsam die Ziele der Arbeit. Dieser Wandel kommt u. a. darin zum Ausdruck, dass der Terminus »Sprachrichtigkeit« (fi. *oikeakielisyys*) durch den der »Sprachpflege« (*kielenhuolto*) ersetzt wurde. Statt die Ausdrucksformen schematisch in »richtig« und »falsch« einzuteilen, sucht man sie von immer mehr abwechselnden Standpunkten zu betrachten.

2. Es ist das Verdienst des selten klaren phonologischen Systems des Finnischen und vieler Sprachler mit genauem Instinkt, die bereits im 18. und 19. Jh. arbeiteten, dass die standardisierte Orthographie heute nahezu völlig der Aussprache entspricht. Die Einbürgerung von Rechtschreibung und Artikulation schwieriger fremdsprachlicher Wörter wurde entscheidend erleichtert durch ein seit den 1920er Jahren in Gebrauch befindliches Richtlinienverzeichnis »Fremdwörter«, das in absehbarer Zukunft modernisiert erscheinen wird. In der neuen Auflage ist u. a. die Verwendung des für die finnische Phonologie fremden *š* weiterhin eingeschränkt; in immer mehr Fällen wird *s* durch *š* ersetzt.

An sonstigen problematischen Bezeichnungen nennt der Verf. u. a. die Zah-

lenausdrücke, bei denen noch ziemlich uneinheitlich verfahren wird, sowie die Bezeichnung von Flexionsendungen an Zahlenausdrücken und Abkürzungen. Hinsichtlich der Datierung warnt Verf. davor, sorglos zu der von der internationalen Standardisierungsorganisation empfohlenen Schreibweise »1972-05-27« (pro 27. *toukokuuta* 1972, in Tabellen u. ä. Zusammenhängen 27. 5. 1972 oder 27. 5. 72) überzugehen, bevor man sieht, wie sich diese neue Bezeichnungsart in den grossen europäischen Sprachen einbürgert. Eine gelungene Erleichterung ist nach Meinung des Verf. darin zu sehen, dass die Zwischenpunkte in den Abkürzungen wie *y.m.s.* 'u.dgl.m.' und *t.s.* 'm.a.W.' weggelassen werden (heute also fi. *yms.*, *ts.*). Verf. möchte die Forderungen, wonach man von der grammatischen Kommasetzung im Finnischen nach dem Muster des Französischen und Englischen auf eine sog. freie Interpunktion übergehen solle, von dem Aspekt aus eingeschätzt sehen, wieweit die Gestaltung der Sätze und die Lesbarkeit eines Textes gefördert werden durch die Kommaverwendung. Das augenblicklich verwendete System lässt sich dadurch verteidigen, dass es den Satz klar strukturiert und somit eine Hilfe für den Leser darstellt.

3. Für die Festigung der Morphologie des Finnischen ist es das Wichtigste, Klarheit und Einfachkeit des sprachlichen Kodes zu sichern. Misslungen ist z. B. jene im vergangenen Jahrhundert durchgeführte Veränderung, wodurch die Imperfektformen der *i*-stämmigen Verben in allen übrigen Personen ausser der 3. Sg. identisch wurden mit den Präsensformen. In solchen Schwankungsfällen wie Partit. Pl. *koivikkoja* ~ *koivikoita* 'Birkenwäldchen', Illat. Pl. *upeisiin* ~ *upeihin* 'stättlich', Gen. Pl. *veljesten* ~ *veljeksiin* 'Bruder' und *ratasten* ~ *rattaiden* 'Rad' kann sich die Regelgebung direkt auf im

Sprachbewusstsein wirksame statistische Bevorzugungstendenzen stützen, die von den inner- und interparadigmatischen Berührungen abhängen. In Wechseln vom Typus Adess. Sg. + 3. Pers. Poss.-Suff. *veljellänsä* ~ *veljellään* 'Bruder' und *jotakin* ~ *jotain* 'etwas', wo die »regelmässige«, aber lautlich schwere Morphemvariante mit der »unregelmässigen«, aber lautlich leichten Variante konkurriert, kann die »unregelmässige« Variante gerade ihrer Leichtigkeit halber mit der schweren zumindest gleichgestellt werden, wenn ihr nicht der Vorrang gegeben wird.

Im Bereich der Derivationslehre kann danach gestrebt werden, u.a. die semantische Einheitlichkeit der Ableitungstypen zu erhöhen und einen unnötigen freien Wechsel der Ableitungssuffixe in Fällen zu vermeiden, wo diese Suffixe eine differenzierende Funktion erhalten können. Eine künstliche Differenzierung ist jedoch zu umgehen; eher hat man sich damit zu begnügen, solche Differenzierungstendenzen zu stützen und zu stärken, die im Sprachbewusstsein eine solide Basis zu haben scheinen. Verf. behandelt ferner einige Probleme der Bildung von Zusammensetzungen (Nominativ und Genitiv im Anfang von Komposita, zusammengesetzte Verben).

4. Nachdem das Finnische endgültig im letzten Jahrhundert seinen wichtigsten Kulturwortschatz erhalten hatte, lag die Erweiterung der Lexik meist nicht in der Hand von Sprachexperten. Der überwiegende Teil aller neuen Wörter bildete sich in den letzten Jahrzehnten aus selbstverständlichen Zusammensetzungen oder aus Ableitungen in Anlehnung an relativ

wenige, dafür aber umso produktivere Typen. Die Hilfe der eigentlichen Fachleute ist nach Ansicht des Verf.s vor allem für viererlei Aufgaben nötig. Es sind dies

— die Sorge dafür, dass eine Neuschöpfung nicht in einen solchen Flexions- oder Wortbildungstyp gerät, wo sie morphophonologische Schwierigkeiten oder sonstige Abweichungen verursacht (*viive* : *viippen* ['Verzögerung'; Ableitung vom Verb *viipyä*] will zur Flexion *viive* : *viiveen* übergehen, angeregt vielleicht durch das Wort *viiva* 'Linie').

— das Ersetzen langer und schwieriger Ausdrücke durch kurze und schlagende (z.B. *kesäkeliolosuhteissa* → *kesäkeleillä*, *kesäällä* 'auf Sommerstrassen, im Sommer, bei Sommerwetter'; *tietoliikennetekokuu* → *viestikuu* 'Nachrichtensatellit').

— der Versuch, das Gleichgewicht zwischen autochthonem und fremdem Wortschatz aufrecht zu erhalten. Vor allem sind jene eigenständigen Wörter zu verteidigen, die in Gefahr sind, von lautlich schweren fremden Modewörtern verdrängt zu werden (z.B. *lapsenvahti* → *babysitter*, *tausta* → *background*).

— die Sorge um die Bedeutungsbeziehungen der neuen Wörter. Während sich besonders in den sechziger Jahren als Entsprechung für 'multilateral' in der politischen Terminologie *monenkeskinen* durchgesetzt hat, eignet sich *kahdenkeskinen* nicht als Pendant von 'bilateral', denn es hat von jeher eine andere Bedeutung 'intim, vertraulich, zwischen zwei Personen'. Als Entsprechungen für multi- und bilateral wären z.B. *monen-* und *kahdenvälinen* geeignet; beide Wörter sind von früher nicht anderweitig belastet.

(Fortsetzung in der folgenden Nummer.)